

ELOGI DE LA GRAMÀTICA AMB 24.000 APATXES
RAMON SOLSONA*

Amigues i amics professors de llengua i literatura catalanes,

Quina feina més estranya, la vostra! Us encarregueu d'una assignatura que s'estén al llarg de tot el trajecte escolar, des del primer dia d'escola a P3 fins al final d'una carrera universitària. Una assignatura que en realitat no s'acaba mai, perquè la llengua l'aprenem i la des-aprenem cada dia.

Sí, la vostra feina comença a les beceroles. Quina paraula més suggeridora, *beceroles!* Vol dir 'rudiments, nocions bàsiques d'una matèria', però es diu sobretot dels inicis de la lectura i l'escriptura. De les primeres lletres de l'alfabet, *a, b i c*, en va sortir el substantiu *abecedari*. També *abecé*, que es va estendre als quadernets que s'usaven per ensenyar a llegir. Per la via popular, *abecé* va formar el diminutiu *abeceroles* i es va escurçar en *beceroles* ja a l'edat mitjana. Aquest procés lèxic il·lustra dues coses: 1) que el borbolleig de la llengua és incessant, la qual cosa contradiu la imatge de foto fixa que se'n sol donar a l'aula per necessitats pedagògiques, i 2) que la llengua està travessada per camins subterranis plens d'encant i de misteri.

El misteri més gran de tots és, a parer meu, el de l'adquisició del llenguatge. Heu pensat mai que l'assignatura de llengua és l'única que ja es coneix abans d'anar a l'escola? Totes les altres —història, matemàtiques, química o filosofia— consisteixen a adquirir uns coneixe-

* Després de treballar de professor de Secundària durant vint anys, Ramon Solsona s'ha dedicat professionalment, des del 1992, a escriure. Ha publicat les novel·les *Figures de calidoscopi* (1989), *Les hores detingudes* (1993), *DG* (1998), *No tornarem mai més* (1999) i *Línia blava* (2004), i també els llibres de relats *Llibreta de vacances* (1991) i *Cementiri de butxaca* (2006), entre d'altres. Col·labora habitualment als mitjans de comunicació i ha escrit guions per a sèries de televisió.

ments a base d'aprenentatge i estudi. En canvi, els nens, fins i tot els més petits, entren a l'escola sabent parlar i dominant perfectament la gramàtica de la llengua materna. Aquest és el primer contrasentit. Ensenyeu gramàtica a qui ja sap gramàtica. Allò que és extraordinari és que les regles gramaticals s'aprenen de manera espontània sense saber ni un sol concepte gramatical.

Una vegada em va explicar un avi nascut al final del segle XIX que, quan el van dur a l'escola per primera vegada —llavors en deien *anar a estudi*—, sa mare va demanar al mestre que li ensenyés el castellà, perquè, de català, ja en sabia. Quina gran veritat! Quina demostració de lucidesa i sentit pràctic! I quina confiança en la pròpia competència lingüística! Aquella dona, que probablement no sabia de lletra, era l'autèntica gramàtica catalana del seu fill. Una gramàtica d'una altíssima qualitat, no en dubteu. Bona, exacta, eficaç, però secreta fins i tot per a ella mateixa. La pobra dona s'hauria quedat ben parada si algú li hagués explicat els pronoms febles. Pronoms? Què són els pronoms? També nosaltres hem fet anar els pronoms febles sense crosses de cap mena. Ho vam aprendre sols i sense adonar-nos-en. Ha estat després, ja grans, quan hem descobert l'endimoniament embull dels pronoms catalans. De fet, ens hem començat a fer embolics quan els hem estudiat.

Amigues i amics, no us deixeu enganyar: la gramàtica no és dels gramàtics. La gramàtica és la màquina invisible que mou les llengües i les llengües són dels pobles, no dels gramàtics. Totes tenen un instint de cavall salvatge que no es deixa endogalar fàcilment amb un llaç escorredor. Els gramàtics són posteriors a les llengües, s'ho han trobat tot fet i es passen la vida estudiant com rediantre funcionen aquests mecanismes de rellotgeria que presenten subtilíssims matisos diferenciadors, piles d'excepcions i excepcions de les excepcions.

Hi ha una arcàdia de la nostra saviesa lingüística que és al voltant dels dos anys. Mai més no serem tan intuïtius ni tan intel·ligents com érem aleshores. Abans ja havíem après a delimitar i produir els fonemes propis. Per simple observació i imitació havíem desestimat les vocals i les consonants que no usa el català. Més tard, quan vam voler fer les vocals llargues dels anglesos o la «ü» dels alemanys i francesos ja era massa tard i ho vam haver d'aprendre d'una forma artificial, ortopèdica. Amb mètode i voluntat, estudiem llengües estrangeres,

algunes de les quals tenen una sintaxi i una lògica interna tan diferents de la nostra que ens arriben a desesperar. Qui no ha sentit enveja alguna vegada d'un mocós que parla com aquell qui no fa res una llengua que a nosaltres ens sembla difícil! És allò que deia el poemet de Moratín pare: «Admiróse un portugués, / al ver que en su tierna infancia / todos los niños de Francia, / supieran hablar francés».

Entre els divuit mesos i els dos anys, un nen és una màquina lingüística que apren unes deu paraules cada dia. Sense adonar-se'n, aquesta és la gràcia. Ho xucla tot i ho fa tot seu amb rapidesa. Té tan ben assimilats els fonaments de la llengua materna, que combina cada paraula nova amb les altres que coneix d'acord amb les flexions corresponents de gènere, nombre i persona i segons les lleis de la combinatòria sintàctica, tant de l'oració simple com de la composta. Potser no sabrà mai que hi ha paraules com *morfosintaxi* o *gramàtica* que descriuen aquestes lleis. Els nens i nenes de dos anys les saben tan bé, que s'equivoquen amb una gran perspicàcia lingüística. Diuen una *manta blava* i una *faldilla groca*, fan el plural de *sofà* com a *sofans* i usen formes verbals com *jo veniré* o *això no ho sabs*, perquè ja han *aprenent* el paradigma que permet generar totes les formes de tots els verbs. Han *descobrit* que hi ha excepcions i de mica en mica les van fan seves.

Aquest és el miracle de la gramàtica, la facilitat per copsar-la amb exactitud sense ser-ne conscient. Gramàtica *avant la letre*, sense llibres, sense gramàtics, extreta de la llengua grossera de cada dia. Vosaltres sabeu prou bé que parlem amb una sintaxi trinxada per subjectes i predicats orfes els uns dels altres, amb el·lipsis, mitges paraules i subordinades que es perden en un laberint d'anacoluts. Un aristòcrata del llenguatge s'esgarrafa amb el desori de la llengua oral, però un nen de dos anys agafa tot allò que li entra per les orelles, tant les seqüències ben travades com les més anàrquiques, i, amb una capacitat d'abstracció admirable, no solament en treu l'entrellat profund, sinó que, a més a més, capta els matisos d'entonació que li permeten donar a una mateixa paraula significats diferents i fins i tot contraris. Quanta sagacitat! Quanta intuïció per construir l'idioma amb unes arrels gramaticals ben fermes!

Fixeu-vos en Joan Coromines. El gran lingüista mantenia disputes enceses amb els seus col·legues i era capaç d'atacar-los amb exabruptes i

mala bava. En canvi, sabeu amb qui es mostrava manyac com xaiet? Amb els pastors i la gent il·letrada de poblets remots penjats a les muntanyes. Ells eren la veu més clara de la llengua, d'ells bevia Coromines amb un plaer voluptuós. Els savis de debò eren uns homes i dones que duïen al moll dels ossos l'adn d'un idioma mil·lenari. Tenien el sentit de la llengua que avui hem perdut, genuí, fondo, d'una riquesa lluminosa. Mireu què deia Joan Maragall a l'*Elogi de la paraula*: «Aprengueu a parlar del poble: no del poble vanitós que vos feu al voltant amb les vostres paraules vanes, sinó del que's fa en la senzillesa de la vida, davant de Déu tot sol. Aprengueu dels pastors i dels mariners».

Els enamorats de l'idioma ens extasiem avui davant d'avis i àvies que, potser sense haver tingut estudis, són enciclopèdies del llenguatge. Són diamants més valuosos que els tractats científics. Són vida viscuda i vida parlada, són història feta llengua. Potser construeixen frases de sintaxi ranca i les seves subordinades de relatiu tenen tendència a insubordinar-se, però qui gosarà dir que no saben gramàtica?

Reitero que la vostra feina consisteix a ensenyar allò que els vostres alumnes ja saben. Més ben dit, els ensenyeu allò que ja saben, però que no saben que ho saben. I que, en sentit estricte, tampoc no necessiten. O és que als nois i a les noies els cal saber molta gramàtica per anar a comprar tomàquets i especificar si els volen per amanir o per sucar el pa? Tampoc no els cal per fer petar la xerradeta amb la colla ni per estar-se una hora penjats al telèfon. En tenen prou amb les habilitats bàsiques. Quan han de triar una forma verbal per referir-se a allò que faran demà passat, fan servir el futur sense consultar cap llibre de text. Tampoc no cal saber solfeig per cantar. Cantem i afinem correctament sense preguntar-nos què hem de fer per passar d'una nota a una altra.

Us ho diré d'una altra manera. Tothom sap gramàtica gairebé per ciència infusa, però no se n'adona fins que algú l'hi treu de dins. Vosaltres sou com un dentista que diu «Obri la boca» i que, en lloc de dents i queixals, comença a treure morfemes, articles, adverbis, locucions prepositives, conjuncions, dobles negacions, verbs de tota mena i un enfilall de peces entortolligades que cal endreçar, definir i explicar com es relacionen entre elles.

Insisteixo a separar la gramàtica dels gramàtics, perquè no són ells qui van inventar els morfemes ni les estructures sintàctiques de les

llengües. Els gramàtics es passen la vida trencant-se el cap per desxifrar un dels misteris més enrevessats de l'espècie humana. La llengua és una realitat virtual que només existeix en el nostre cervell i ens fem creus de com una matèria tan volàtil s'ha pogut transmetre al llarg de mil·lennis amb tanta complexitat lèxica i morfosintàctica acumulada en la memòria col·lectiva.

Si parlem de mil·lennis i mirem enrere, ens preguntem on, com i per què sorgeix cada llengua. En quin moment una varietat idiomàtica s'independitza del tronc i s'emancipa amb unes regles distintives? Com s'han anat trossejant les llengües? Provenen d'una primera llengua elemental que es va diversificar a mesura que els homínids s'expandien per la Terra des del bressol africà?

La nostra tradició explica l'origen del món amb un mite meravellós que l'evangelista Joan relata així: «Al començament, existia la Paraula i la Paraula estava amb Déu, i la Paraula era Déu. Estava amb Déu al començament. Totes les coses han vingut a l'existència per mitjà d'ella, i ni una sola de les que han vingut a l'existència no hi ha vingut sense ella». No em negareu que és una imatge d'una gran bellesa intel·lectual. El llenguatge ho és tot d'ençà que els nostres avantpassats van articular sons i els van combinar amb voluntat expressiva. Va ser el primer fil d'una troca que es va anar embolicant, embolicant fins que les maneres d'organitzar les seqüències van ser tantes i tan diferents, que la comunicació entre comunitats va esdevenir impossible. Ho explica un altre mite brillant, el de la torre de Babel, que, al seu torn, parteix del mite de la llengua única. Si llegiu el *Gènesi* atentament, veureu que la confusió de llengües és un atac de gelosia de Déu quan va comprovar que els homes s'entien massa bé i que eren capaços d'arribar fins al cel amb obres exclusivament humanes. El Déu del *Gènesi* és feble, està espantat perquè els descendents d'Adam i Eva estan units pel llenguatge i per una determinació comuna. Fixeu-vos com es justifica Jahvè: «Tots ells formen un sol poble i parlen una mateixa llengua. Si comencen amb aquesta empresa, cap projecte ja no els serà impossible». Quina paradoxa més potent! La Paraula (amb majúscula) se sent amenaçada per les paraules (en minúscula) que ella mateixa ha engendrat.

Però, volem dir que Babel és un càstig diví? No és justament a l'inrevés? Jo veig la multiplicació de llengües com l'apoteosi del gènere

re humà. Cada llengua és un producte refinat, un enorme monument de la intel·ligència col·lectiva que té en la gramàtica més que en el lèxic una de les set meravelles de la civilització. Ignoro quines són les altres sis, només sé que la gramàtica és una obra mestra. La mala premsa que arrossega és del tot injusta. Si no fos el fruit d'un treball humà per definició, seria una prova concloent de l'existència de Déu. Costa d'entendre que uns mamífers de dues potes i amb pinta de pelacanyes hagin pogut crear un prodigi tan vast i tan sofisticat com la gramàtica. Vet aquí una altra paradoxa: la gramàtica és un llegat dels nostres ancestres analfabets. Com es va passar dels esgarips simiescos a una filigrana tan barroca és un misteri fascinant que només es podrà aclarir si mai s'arriba a escriure una *Història universal de les neurones*.

Quan ens interessem per les llengües del món, hem d'eixamplar el camp conceptual i no parlar de gramàtica, sinó de gramàtiques. És com buscar en altres planetes vida basada en l'oxigen, com en el nostre. Primer ens hem de preguntar: existeixen formes de vida diferents que no depenen de l'oxigen? És a dir, hi ha llengües sense flexió, sense concordança o sense conjugació verbal, que són l'oxigen gramatical de les llengües romàniques?

Quan vam estudiar llatí, ens va sorprendre un entrebanc gramatical que no coneixíem, les carregoses cinc declinacions. Tenien tota la pinta d'haver estat concebudes per mortificar els escolars. Vam descobrir amb estupor que l'ordre de la frase era quasi irrellevant en llatí, perquè allò que en travava l'estructura eren els casos. Instintivament tendim a pensar que va ser una sort que el llatí vulgar hagués acabat substituint les formes declinades per sintagmes preposicionals. És una idea absurda, és clar, perquè nosaltres hauríem dominat les declinacions amb la mateixa traça amb què vam aprendre a declinar els pronoms personals catalans, que diuen que són tan difícils. No pas per a un nen de pocs anys.

L'alemany no és una llengua tan flexiva com el llatí, però Déu n'hi do. Declina els articles i els determinants del nom. I té una estructura marcada rígidament pels verbs, amb la particularitat que alguns tenen uns prefixos tan simpàtics que es posen al final de la frase. En alemany, per exemple, es construeixen frases que per a nosaltres equivalen a *Abans d'anar-te'n a dormir, tapa bé la cassola que hi ha damunt dels*

fogons des. Per què han de posar el prefix al capdavant de la frase? Tan fàcil com és dir *Destapa la cassola*, en lloc del cargolat *Tapa la cassola* [...] *des!* Doncs per la mateixa raó que el català complica la vida als estrangers amb un subjuntiu que, per a nosaltres, és bufar i fer ampolles. Ho vam aprendre de menuts, quan érem uns genis de la gramàtica i dèiem *el sol* i *la lluna* sense preguntar-nos el perquè del gènere. Un nen alemany tampoc no s'ho pregunta, li sembla del tot natural que *sol* sigui femení i *lluna*, masculí, és a dir a l'inrevés (*la sol* i *el lluna*).

A un hongarès, el català li deu semblar una llengua estrangera i, a nosaltres, la seva ens sembla impossible. Com el basc, el turc o el finès, llengües dites aglutinants perquè cada paraula és un sudoku d'unitats lèxiques i morfològiques. Els verbs hongaresos tenen una conjugació determinada i una altra d'indeterminada segons la naturalesa del complement directe, els noms tenen una mena de declinació d'entre quinze i vint casos, però a un hongarès li costarà de fer la concordància entre l'adjectiu i el nom en català perquè nosaltres tenim la murga del gènere gramatical i ell no. I pot dir frases com aquesta: *Ens hi ha molts amics* en lloc de *Tenim molts amics*, perquè en hongarès no existeix un equivalent exacte del verb *tenir*.

He esmentat les llengües flexives i les llengües aglutinants. Posaré un últim exemple amb una llengua de les considerades aïllants, d'aquelles que, *a priori*, semblen una bicoca perquè es basen en juxtaposicions d'unitats invariables, sense flexió.

Si no fos per l'escriptura, tan diferent de la nostra, potser ens animaríem a aprendre el xinès. Totes les paraules són monosíl·labs i les frases tenen una estructura molt fàcil: subjecte, complement de temps, complement de lloc, verb i objecte. Com que el verb no es conjuga, el futur i el passat es fan amb indicacions de temps, la qual cosa facilita molt l'aprenentatge. Però no tot són flors i violes. Sempre hi ha un però, que en aquest cas és la varietat tonal. Una mateixa paraula en xinès pot tenir significats diferents, segons el to de veu amb què es pronuncia. Quatre tons més un de neutre emboliquen la senzillesa aparent i ens fan desitjar, com sempre, haver après més idiomes quan érem petits.

Ja veieu que remarco unes falses rareses gramaticals, com si hi hagués dues menes de llengües, les normals i les estrambòtiques. No

m'entretindré a rebatre aquesta idea tan estesa i que té aquella derivació perversa que ens surt tan cara, la de llengües de primera i llengües subalternes. Només vull dir que la gramàtica dels altres ens resulta enrevessada, críptica, extravagant i amb ganes de tocar el voraviu.

Us explicaré el cas d'una nena d'un país sud-americà que als cinc anys va ser adoptada per una parella catalana. Al començament, li parlaven en espanyol, però de mica en mica el català es va convertir en la llengua familiar sense problemes. Al cap d'uns anys, un dia que dues persones parlaven en anglès per televisió, la nena va dir: «Al principi, per què parlàveu així vosaltres, d'aquesta manera tan estranya?». Fixeu-vos en el fantàstic procés de l'inconscient. La llengua que abans era rara va deixar de ser-ho quan es va convertir en la llengua pròpia. A tots nosaltres ens passa el mateix amb els idiomes que qualifiquem d'estrangers.

Però no hi ha cap idioma senzill. Ni tan sols el propi. Quan algú entra en la llengua materna, la que sigui, equipat amb bones eines lingüístiques i vestit d'explorador gramatical, s'adona de la vastitud del territori, amb selves espesses i muntanyes escarpades que fan venir vertigen. Vosaltres, que us baralleu cada dia amb la llengua, sabeu prou bé que hi ha aspectes gramaticals difícils d'explicar. Però la pedagogia us obliga a esmussar les arestes i a no apartar-vos de la gramàtica dels gramàtics, domesticada i racional. Perquè aquesta és la gramàtica que heu d'ensenyar, la normativa dels bons usos lingüístics i la dels bons escriptors, no pas el *viva la Pepa* de la llengua col·loquial. Estic plenament convençut que la gramàtica ben apresada ajuda a escriure i, doncs, a estructurar el pensament.

Com podeu veure, em moc entre la gramàtica apresada inconscientment i la gramàtica estudiada, anant de la intel·ligència natural al saber científic, i tornant de la ciència a la inconsciència. I amb tot aquest anar i venir ple de revolts potser m'he entretingut massa i a hores d'ara jo ja hauria hagut d'haver explicat el perquè del títol d'aquesta conferència, que es diu *Elogi de la gramàtica amb 24.000 apatxes*. Què tenen a veure els indis amb les idees que he anat descabdellant fins ara? I per què 24.000?

Us ho diré de seguida, però abans he de fer una pausa una mica teatral. Heu notat res d'estrany en això que acabo de dir ara mateix?

Permeteu-me que tiri enrere i us repeteixi una frase. Fa tot just un moment he dit: «A hores d'ara jo ja hauria hagut d'haver explicat el perquè del títol d'aquesta conferència». La repeteixo una vegada més i us prego que us feixeu bé en el verb: «Jo ja hauria hagut d'haver explicat el perquè del títol».

Hi trobeu alguna cosa rara? Se us han queixat les orelles? Corregiríeu amb tinta vermella aquesta construcció? Que és excessivament allargassada? Potser sí, però això és una qüestió d'estil, no gramatical. El significat nuclear de *Jo ja hauria hagut d'haver explicat el perquè del títol* és el del verb *explicar*, però està precedit tres vegades seguides per l'auxiliar *haver* —*Jo ja hauria* (1) *hagut* (2) *d'haver* (3) *explicat*. Sabeu perfectament que el verb *haver* és semànticament buit però carregat de marques gramaticals de diversa mena, com en aquesta perífrasi d'obligació expressada de manera hipotètica en passat: *Jo ja hauria hagut d'haver explicat*.

Fixeu-vos ara en una altra frase que, aquesta vegada ho aviso prèviament, inclou més perífrasis verbals en passat i una subordinada condicional en què el verb manté la correlació canònica respecte del principal. La frase és: *Si jo hagués anat fent notar a cada pas totes les construccions complexes que anava dient, fa estona que la meitat de vosaltres hauríeu desertat de la sala i que l'altra meitat estaria pesant figures*. A veure qui és el maco que tradueix això a una altra llengua sense escalfar-se el cap. Hi he introduït el modisme *pesar figures* per recordar mig de passada que l'habilitat gramatical no és l'única clau d'accés al moll de les llengües. És en la fraseologia on hi ha el codi genètic, en els girs que tenen un manual d'instruccions en lletra molt menuda i que ens passem secretament de generació en generació. Ara, davant d'una persona que s'esforça a aprendre el català, tingueu pietat i no carregueu les tintes idiomàtiques amb frases com aquesta: *Ens fa ballar la bala, perquè cada dos per tres toca el dos sense dir ni ase ni bèstia*.

Deixant de banda aquests girs, convingueu amb mi que un estudiant estranger de català trigarà força a produir frases com les dues que he destacat. I pot ser que tingui problemes de règim preposicional. Un francòfon, per exemple, no diu *desertar de la sala* sinó *desertar la sala*. De manera anàloga, a un catalanoparlant li provoquen se-

riosos maldecaps els *phrasal verbs* anglesos, però no necessita que li expliquin les dues frases catalanes anteriors. Té totes les estructures interioritzades i, a més a més, les sap matisar amb una bona combinatòria de lèxic i d'entonació. Si li demanem que les analitzi de manera racional, el més probable és que ens engegui a dida.

Llavors, en què quedem? Estic fent una apologia de l'analfabetisme? Advoco per l'eradicació de la gramàtica dels programes escolars? Prou sabeu que no. El vostre paper és el de desvetllar la consciència lingüística, un concepte que fins ara m'he reprimint d'usar.

Els vostres companys d'educació física fan una feina semblant a la vostra. Ells ajuden a prendre consciència del cos amb estiraments i exercicis específics que milloren el rendiment de la màquina muscular. Vosaltres sou els entrenadors d'uns músculs invisibles, els lingüístics, i us empesqueu mil recursos perquè una matèria virtual com la llengua es faci visible, perquè surti del magma de l'inconscient i aflori al nivell de la consciència.

No m'estenc en la consciència lingüística, perquè el tema que he triat és un altre, però vull deixar ben clar que la consciència de la llengua endreça el cap, obre la intel·ligència, configura l'abstracció pròpia del coneixement científic i fa de palanca d'accés a la cultura. Sense consciència lingüística, no hi ha una òptima expressió oral i escrita. I no hi ha tampoc literatura.

No oblideu que l'educació dóna fruits a llarg termini i que al cap del temps allò que més es recorda i es valora dels mestres és l'actitud i el tarannà. Si creieu fermament que el llenguatge és un tresor extraordinari, estic segur que el fruit pedagògic de la vostra passió és, en dar-rer terme, la consciència lingüística.

Crec haver demostrat allò que he dit al principi, que la vostra feina és ben estranya perquè ensenyeu als alumnes allò que ja saben sense ser-ne conscients. Així doncs, ha arribat l'hora d'explicar què pinten els apatxes en els assumptes gramaticals.

Però no us veig gaire convençuts. Fa estona que us llegeixo els pensaments i que detecto una objecció seriosa a les meves paraules, sobretot cada vegada que parlo de llengua materna. Em retraieu en silenci que no és el mateix ensenyar japonès a un japonès, rus a un rus o grec a un grec que català a un català. Sobretot, a un dels milers de

catalans nous o nascuts aquí que tenen un entorn lingüístic gens català. És cert, teniu raó. La realitat d'avui és confusa. Les aules són un mosaic de llengües maternes en què el català ocupa un lloc variable segons les circumstàncies de cada centre.

Tot això és veritat i també que les noves generacions perden el tremp de la llengua, el sentit profund de l'idioma que ha anat passant de pares a fills i que avui se'ns esmicola entre les mans. Els nostres pares i els nostres avis ja vivien en una inseguretat lingüística tan endèmica que feia creure a tothom que el català tenia una mala salut de ferro. Però el torrencial procés de substitució d'una llengua per una altra ha convertit el domini català en una gran comunitat de cagadubtes cada dia més desorientats. No sabem ben bé en què parlem i sentim enveja de les persones monolingües que no s'han de preguntar a cada instant si aquella paraula és o no és correcta, si una construcció és patrimonial o si una frase feta és manllevada.

Creix el nombre de nois i noies que, havent nascut aquí, tenen el català com una llengua perifèrica de la seva vida quotidiana. Sabeu més bé que ningú que aquest idioma és cada vegada menys l'idioma matern a casa nostra i que és percebut d'una manera creixent com a una llengua accessòria, prescindible. Per acabar-ho d'adobar, les onades migratòries troben en l'espanyol una taula de salvació reforçada per una potència mediàtica molt superior a la de la llengua catalana. Això obliga a ensenyar el català a Catalunya amb més estratègies didàctiques d'un idioma estranger que no d'una llengua pròpia del territori.

Amigues i amics, jo no tinc la solució dels vostres problemes, que són meus i de tot el domini de parla catalana. Patim les tres males salutats que Joan Solà va enunciar al Parlament de Catalunya: la mala salut política, la mala salut social i la mala salut filològica del català. Jo no tinc la solució, però us encoratjo a insistir en la consciència lingüística que avui és, per raons evidents, consciència multilingüística. Us toca delimitar la llengua catalana de les altres i encaminar la gramàtica desencarrilada. No defalliu, perquè, si vosaltres no desvetlleu la consciència lingüística, no ho farà ningú. Com deia el sociòleg Robert Escarpit, una llengua que no s'ensenya és una llengua que es mata.

Ara sí, els apatxes. Són els d'una cançó que jo cantava de petit i de la qual només recordo el començament: *Són 24.000 apatxes*. No em va cridar l'atenció fins al cap d'uns anys, quan vaig descobrir que, a la lletra original, no hi havia ni un sol apatxe. Era la cançó *Amami* que Adriano Celentano havia cantat al Festival de San Remo de 1961 i que deia: *Con ventiquattro mila baci / oggi saprai perchè l'amore / vuole ogni istante mille baci, / mille carezze vuole all'ora*. No hi havia, doncs, ni apatxes ni sioux ni comanxes, sinó *baci* 'petons'. Un dia sencer de petons, a mil petons per hora, fa un total de 24.000 petons, *ventiquattro mila baci*.

Per sentit comú, ens valem del principi d'analogia i, en cas de dubte, busquem l'aixopluc de l'idioma propi. Sempre que l'oïda detecta un fonema, una paraula o una expressió que no respon —o ens sembla que no respon— als patrons de la nostra llengua, l'adaptem. Quan algú entra en una farmàcia i demana Gelocatil no es fixa en l'extravagància del nom, però hi ha qui, segurament sense adonar-se'n, ha rebatejat el Gelocatil com a *Sé-lo-que-tinc*. No és un cas aïllat, el *Sé-lo-que-tinc* és un clàssic de les farmàcies. No trobeu que té un rerefons genial aquesta transformació? No té també la seva lògica la *trompa d'aigua*? Sabeu quantes persones diuen *espeladrap* convençudes que es diu així perquè l'*esparadrap* sembla una *pela* de fruita o de patata?

Certament, l'etimologia popular està relacionada amb els nivells d'instrucció i de consciència lingüística. Però fixeu-vos que entre el *Sé-lo-que-tinc* i els *vint-i-quatre mil apatxes* hi ha una diferència fonamental. El medicament té més lògica semàntica que els *24.000 apatxes*.

Si a mi no m'havia estranyat que per la ràdio sonés insistentment una cançó que parlava de 24.000 apatxes era perquè els indis i els cowboys formaven part de l'imaginari infantil i dels jocs quotidians. Però hi havia una altra raó psicolingüística. Els nens estan acostumats a no entendre l'argot dels adults. Cada dia senten expressions com *conjuntura*, *periple*, *substrat preromà*, *moviment veïnal*, *cartografia*, *crisi financera*, *falta de quòrum*...

Enmig de tanta fullaraca lèxica que no els diu res, s'entén que els nens i les nenes cantin cançons que tampoc no diuen res:

Patriques, patroques,
 garriques, garroques,
 manyiques, manyoques,
 que en mengen garrofes,
 borregos de ruc,
 catacruc, catacruc.

En realitat, les criatures s'identifiquen molt més amb les *patriques-patroques* que amb un *producte interior* inexplicablement *brut* o una *escala de valors* que ni té graons ni va enlloc. Moltes cançonetes i cantarelles infantils són només substància sonora. Tenen uns versos curts amb un ritme fort i rimes, rodolins, cacofonies, onomatopeies, repeticions, parònims estrafolaris i paraules inventades. El significat importa ben poc. No us esforceu gaire a entendre el popular *Serra merra* (*Serra mamera* a les Illes):

Serra, merra,
 una olla de terra,
 una olla de rom,
 patarrim, patarrom,

Tant li fa que sigui *una olla de rom, patarrim-patarrom* o *una olla de fum patatim patatum* o *una olla d'aram patatim-patatam*. Només compta el galop de la cantarella, la imatge acústica reiterativa, quasi mecànica.

Aquest és un assumpte de la màxima importància, perquè la mainada creix, juga i s'educa amb cançons sincopades en què el ritme és prioritari. Les primeres cantarelles de falda ja marquen un camí lingüístic en què la distribució rítmica dels accents i la rima són molt més importants que el significat. Per això és inútil buscar el sentit de *Salta miralta, trenca una galta*.

D'això, en termes musicals, se'n diu un monstre. Monstres són els versos arbitraris, provisionals i sense sentit amb què el compositor marca l'esquema accentual perquè el llibretista hi posi la lletra. Moltes cançons i cantarelles infantils són això, monstres literaris convertits en obres mestres d'art *naïf*. Tots vosaltres heu cantat d'una manera

funcional cançonetes per comptar, repartir, eliminar, gronxar, jugar a rotillo o saltar a corda. Com aquesta:

Poma vidoma
de Santa Coloma,
poma vidau
de Sant Nicolau.
Xitvo, xitvo, carboner,
vés-te'n tu
del meu carrer.

Si ens fixem en aquestes lletres que es canten alegrement als carrers, a les places, a les cases i als patis de les escoles, ens sorprèn que durant una etapa de la nostra vida hàgim cultivat una poesia tan surrealista i tan radical. Cantàvem *Olles, olles de vi blanc, totes són plenes de fang* i no ens fixàvem en l'absurd d'unes olles plenes de fang, de vi... i de maduixa! Qui no conegui la cançó podria pensar que són uns versos de J. V. Foix o d'Enric Casasses.

Ja ho veieu, al mateix temps que assimilem la protogramàtica sense esforç, ens submergim en la protoliteratura sense adonar-nos-en. Per dues vies, la narrativa —el gust per les històries que ens durarà tota la vida— i aquesta poesia juganera, dringadissa, plena de llampecs fonètics i pampallugues semàntiques que recitem amb una gran desimboltura. El gust pels versos en què els significants van per una banda i els significats per una altra, l'hem perdut completament. Avui no ens veiem amb cor de dir ben seriosos:

Roda, roda, moliner,
si em fas caure et mataré.
A les dotze de la nit,
el dimoni sota el llit.

Tampoc no comptem així a la feina:

Un frare i una monja
jugaven a taronja,
el frare es tira un pet
i assola la paret.

La monja i el frare formen part del nostre cançoner popular, que inclou paròdies infantilitzades de la cultura religiosa quotidiana. Com aquest senyal de la creu que jo vaig aprendre de petit i que deia:

Per la senyal
de la canal (†)
de la petxina
carrabina, (†)
un soldat
escabetxat (†)
va a la cuina
i trenca un plat. (†)¹

Parlo de cançons infantils d'una manera poc rigorosa, sense explicar el paper dels adults en la transmissió, ni la tradició d'un humor absurd que tendeix a l'escarni i l'escatologia, ni la parèmia com a fonament de la cultura popular... Vull remarcar només la llibertat infantil a l'hora de retallar cançons i enganxar-les les unes amb les altres per simple juxtaposició, sense costures lògiques. Les diverses versions que he trobat de *Per la senyal / de la canal* fan rimar *soldat* amb *escabetxat*, *esparracat*, *escabellat*, *esgarrapat*, *escagarrinat*... No tingueu cap dubte que, si un nen s'oblida d'una d'aquestes paraules, se n'empescarà una altra que rimi amb la mateixa sonoritat de matracca. Sense manies.

Però les cantarelles infantils són realment tan desinhibides i lliures? La resposta escau al meu elogi de la gramàtica. Recuperem-la i portem-la al terreny de la protoepoesia infantil. Us veuríeu amb cor de fer una anàlisi morfosintàctica d'aquests poemets? Us en proposo alguns fragments:

- 1) *Un soldat escabetxat va a la cuina i trenca un plat.*
- 2) *La sardana de Ripoll mata la puça i deixa el poll.*
- 3) *Els moros vindran i t'agafaran. Ves-te'n tu que ets la més gran.*
- 4) *Una mona s'ha cagat amb el cul arremangat.*
- 5) *El dia de Nadal posarem el porc en sal, la gallina a la pastera, el pollí a dalt del pi.*

1. El text canònic diu: «Pel senyal de la Santa Creu, (†) dels nostres enemics (†) deslliureu-nos Senyor, Déu Nostre. (†) En el nom del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant (†)».

No ens preguntem ara com ha arribat un pollí a dalt d'un pi ni com baixarà. Ens interessa verificar que no hi hagi anomalies gramaticals. I, en efecte, és així, perquè els enunciats són correctes i els reconeixem plenament com a catalans. Dit d'una altra manera, s'ha violentat la semàntica, però no la fonètica ni la gramàtica. Això contradiu un dels principis fonamentals del llenguatge que estableix el significat com a primer impuls, el bàsic, per comunicar-se. No és el cas d'aquestes cançonetes en què la codificació lingüística es fa perquè sí, pel gust de jugar amb la llengua.

En aquestes joies lingüisticopoètiques la semàntica està trastocada, dinamitada o, simplement, ignorada. En canvi, la gramàtica està intacta! És la paret mestra que sosté seqüències lingüístiques ben sòlides, encara que no vulguin dir res. Aquí us volia portar, a la gramàtica en estat pur!

Sí, allò que sabem que sabem, però que no sabem que ho sabem, és tan fiable que ens permet a la infantesa viure a dins d'una poesia pura, lliure, deliciosament forassenyada, sense cap mena de trava que no sigui el lligam natural i imprescindible de la gramàtica. Fixeu-vos que *Per la canal / de la senyal* és, de cap a cap, una sola oració ben construïda. També els amuntegaments de frases que no tenen solta ni volta respecten les necessàries convencions gramaticals. Com aquestes:

A les set en Miquelet
 porta calces i barret.
 Amb les mans a la butxaca,
 viva el rei de la fragata!,
 i amb l'anell al cap del dit,
 viva Espanya i Montjuïc!

Fins i tot, atzagaiades verbals com *Si tu te'n vas, / nero, nero nas* tenen una clara estructura sintàctica implícita. Perquè, sense saber que ho saben, els nens han copsat que la gramàtica no es toca. És imprescindible i, si no es respecta, la llengua esdevé rasposa. En canvi, gràcies al greix gramatical, les paraules llisquen amb harmonia i naturalitat. Com aquells llunyans *24.000 apatxes*. Eren uns indis civilitzats que acataven les nostres formes de gènere, nombre i concordança. Instintivament, jo començava amb un verb perquè diguéssis *Són 24.000*

apatxes amb una perfecta lògica gramatical catalana en lloc de l'italià *Con 24.000 baci*.

Fixeu-vos si n'és de profunda i precoç l'assimilació de la gramàtica, que els anomenats nens salvatges que no han adquirit la llengua per la via de la socialització, pràcticament no arriben a parlar. Els que progressen més no passen d'un balbuzeig força simple, perquè es considera que, passats els primers sis anys de vida, és massa tard per abstractre la gran complexitat de la gramàtica. Són infants per sempre en el sentit etimològic de la paraula: *in-fans* 'aquell que no parla'.

Nosaltres, que l'hem mamat, la gramàtica, què no donariem per tornar a ser aquelles llumeneres lingüístiques que havíem estat! Ara que hi penso, l'hem *mamat* o l'hem *mamada*, la gramàtica? *Què no donariem* és una frase afirmativa o negativa? *Havíem estat* o *havíem sigut* llumeneres? Aquestes preguntes defineixen el vostre ofici. La consciència de la llengua us porta a plantejar-vos qüestions d'aquesta mena que no preocupen gaire o gens la gent del carrer. *Preocupen la gent o a la gent?* És transitiu el verb *preocupar*? Si expresso els meus dubtes en veu alta, és perquè totes les persones que ens hem aplegat aquí compartim una mateixa ceba. Deu ser una malaltia infantil mal curada, però heu de saber que, lamentablement, no trobareu cap remei en aquest simposi que tinc l'honor d'encetar. Cal convocar-ne un altre de caire mèdic en què es tracti en profunditat la neurosi gramatical.

Amigues i amics, per concloure aquest elogi d'una manera congruent, he triat una fórmula tradicional i un senyal de la creu d'una gramaticalitat irreprotxable.

Darrere de la porta hi ha un gat,
a dalt de la finestra hi ha un gos.
Aquest conte s'ha acabat,
aquest conte ja s'ha fos.

En el nom del pare,
de la pitrera,
Molins de Rei
i Esparreguera.